

Petdeset let prizadevanj za spoštovanje človekovega dostojanstva, njegove svobode in pravic

Prof. dr. Ljubo Bavcon

Proslavitev petdesete obletnice Inštituta za kriminologijo nas hočeš nočeš prestavlja daleč v sredino prejšnjega stoletja in v povsem drugačne čase in okoliščine, kot jih doživljamo danes. Toda, če so danes aktivni, mlajši sodelavci Inštituta sprejeli odločitev o proslavi petdesetletnice obstoja in delovanja te znanstvene institucije, potem so sprejeli in razumeli tudi dejstvo, da je Inštitut skoraj štiri petine svojega obstoja »preživel« v nekdanji Jugoslaviji. Povabilo, naslovljeno na mene, naj napišem nekaj misli ob tej priložnosti, stvar še dodatno zapleta, saj je petdesetletnica Inštituta obenem tudi petdesetletnica mojega udejstvovanja na področjih kriminologije in kazenskega prava. Vendarle pa naj mi bo dovoljeno ob tej priložnosti povedati, kako sem doživljal teh petdeset let, čeprav se pri tem ne bom mogel izogniti kakšni morda preveč subjektivno obarvani misli. To se nanaša tudi na očno o času tako imenovanega socializma, v katerem smo Inštitut in katedra za kazenskopravne znanosti pri Pravni fakulteti in njuni, danes starejši sodelavci, preživeli največji del svojega življenja in delovanja. Domała vse, kar smo počeli, je bil namreč bolj ali manj zavesten, včasih samo posreden, včasih pa tudi neposreden upor zoper vsakokratne prevladujoče predhodke glede kriminalitete in njenega preprečevanja in zoper tiste sestavine in lastnosti tedaj vladajočega političnega sistema, ki so bile v nasprotju z ideali človekovega dostojanstva in njegove svobode. V disertaciji, ki sem jo zagovarjal jeseni 1956. leta, sem predložil zamisel o kriminalitetni politiki, ki naj bi ustrezala idealom socialistične družbe. V povzetku disertacije, ki je bil objavljen v reviji Naša sodobnost, sem med drugim napisal tudi naslednje misli: »Iz takega koncepta (kriminalitetne politike) pa nujno sledi najstrožja zahteva po varovanju človeških pravic, svoboščin in dostojanstva. Kriminalna politika socialistične družbe mora ne le spoštovati vse pravice in osebne svoboščine, ki si jih je človek že priboril v tisočletjih, temveč te pravice še izpopolnjevati, zlasti z vsebinske plati.« (Bavcon L.: Boj zoper kriminaliteto in socialistična družba. Naša sodobnost 1957, s. 226–239).

V življenju ljudi in delovanju institucij pa se seveda vse spreminja, posebej pri iskanju odgovora na vprašanje, kako naj ravna država in družba, ko sta soočeni s pojavi kriminalitete. Sam sem doživel vsaj štiri paradigmatične odgovore na to vprašanje, od čisto represivnega in (maščevalno) retributivnega, prek humanističnega družbeno-varstvenega (resocializacija) in znova retributivnega, toda zdaj v imenu pravičnosti, do učinkovitost-

nega, ki z negacijo človekovih pravic prevladuje zdaj. Z zgodovinsko distanco je mogoče ugotoviti odvisnost vsakokratnih kriminalitetno političnih paradig od splošnih gospodarskih, političnih in socialnih razmer in od razmerja političnih sil v Zahodni Evropi, v ZDA in zdaj že tudi v globaliziranem svetu. Kriminalitetna politika je bila in je v očeh nosilcev oblasti predvsem instrument vladanja, urejanja socialnih, ekonomskih in političnih konfliktov ter pridobivanja volilcev. Temu primerno se obnašajo tudi tako imenovana stroka, raziskovalna sfera in teorija na področju kriminologije in kazenskopravnih znanosti. En del se je in se bo ukvarjal z apologijo, se pravi z utemeljevanjem in opravičevanjem obstoječega in bo šel z obstoječim vred v pozabo. Drugi del se je in se bo tako ali drugače upiral obstoječemu in se bo ohranil za poznejše rodove, če se bo upiral v imenu in zaradi človekove svobode, njegovih pravic in njegovega dostojanstva, sem zapisal v prvi izdaji učbenika za kazensko pravo iz leta 1978 ob koncu poglavja, posvečenega pregledu razvoja kazenskega prava. (Bavcon, Šelih: Kazensko pravo. Splošni del. Ljubljana 1978. ČZ Uradni list, s. 61).

I.

Naj začnem s podatkom, da me je profesorica Katja Vodopivec jeseni 1954 povabila, naj se zaposlim na Inštitutu za kriminologijo, ki ga je prav tedaj postavljala na noge, kot se reče. Ta podatek bi bil seveda brez pomena, če to povabilo ne bi bilo prišlo v času, ko se je končala moja novinarska kariera kot posledica tega, da sem se v Naših razgledih pridružil Djilasovim stališčem o potrebi po demokratizaciji socializma z uvedbo političnega pluralizma, vladavine prava in spoštovanja človekovih pravic. Toda tudi ta podatek bi bil brez pomena, če ne bi ponazarjal elementarne nazorske usmeritve pobudnikov in tedanjih vodilnih profesorjev Pravne fakultete (Lučovnik, Goričar, Munda, Kušej, Vavpetič in drugi) k človeku, njegovemu dostojanstvu, njegovi pravni in vsakršni varnosti in njegovim pravicam, ki je potem vseh petdeset let kot rdeča nit zaznamovala znanstveno in raziskovalno, publicistično in pedagoško dejavnost sodelavcev Inštituta. To trditev dokazuje že bežen pregled naslovov že skoraj stoštiridesetih raziskovalnih nalog, ki jih je Inštitut opravil v teh petdesetih letih in iz katerih je razvidna tematika znanstveno-raziskovalnega dela. Potrjujejo pa jo tudi prigodni zapisi, ki so jih ob 20., 30. in 40. obletnici Inštituta napisali nekdanji direktorji prof. J. Pečar in prof. A. Šelih, ob drugih priložnostih pa dolgoletna direktorica, pro-

fesorica Katja Vodopivec. Samo za ponazoritev naj povzamem nekaj za zavest o samostojnosti Inštituta značilnih misli, ki jih je prof. Pečar zapisal ob njegovi dvajsetletnici, ko je med drugim zavrnil možnost, da bi se tudi kriminologija pridružila državnim mehanizmom za nadzorovanje človeka, ker bi se s tem spremenila v politiko in bi posegla v človekovo osebnost, v njegovo svobodo in celovitost (RKK, 1974, št. 4, s.224–225).

Prof. K.Vodopivec je v članku o razvoju kriminologije v Jugoslaviji do konca leta 1979 posebej opozorila na dilemo, ali naj bo kazensko pravo instrument vsakokratnih nosilcev politične oblasti, ali pa mora biti garant pravic in svoboščin ljudi. Glede te dileme so se poleg sodelavcev obeh institucij Pravne fakultete, v širšem jugoslovanskem prostoru jasno opredelili tudi prof. Bayer že leta 1966 in prof. Zlatarič leta 1972. (Vodopivec K.: Razvoj kriminologije v Jugoslaviji od osvoboditve do konca leta 1979, ZZR 1980, letn. 40, s. 319– 331).

Prof. A. Šelih pa je ob štiridesetletnici Inštituta zapisala: »Za raziskave in drugo raziskovalno delo Inštituta, še posebej imam v mislih delo pri prenosu znanja, je mogoče reči dvoje: vedno je izhajalo iz premise, da je prisila ultima ratio in vedno se je, ko je to le bilo mogoče, zavzemalo za spoštovanje posameznika, njegove osebnosti in njegovih pravic – pa naj gre za storilca ali za žrtev kaznivega dejanja« (Šelih A.: Ob 40-letnici dela Inštituta za kriminologijo pri Pravni fakulteti Univerze v Ljubljani, RKK, 1994, št. 4, s. 284).

Pisec tega prispevka sem v posebnem zborniku SAZU o stanju in razvoju družbenih znanosti na Slovenskem iz leta 1985 posebej poudaril tudi področje kazenskega procesnega prava, ki je, kot je znano, zgovorno ogledalo demokratičnosti kake vladavine. (Bavcon, L.: Pregled razvoja in problemov kazensko-pravnih znanosti na Slovenskem. SAZU, Ljubljana 1985). V šestdesetih letih je namreč prof. Kobe objavil vrsto kritičnih razprav s področja kazenskega procesnega prava, med njimi o obtožnem načelu, o enakosti orožja strank v kazenskem postopku in o garancijah za varstvo integritete osebnosti v kazenskem postopku. Njegova stališča so bila v veliki meri sprejeta v zakon o kazenskem postopku iz leta 1967, ki je bil na normativni ravni in za tisti čas zelo demokratičen.

Kar sem pravkar napisal, so seveda samo posamezni odlomki iz dolge zgodbe prizadevanj za uveljavitev načel demokratične pravne države in varstva človekovih pravic, s katerimi sem hotel ponazoriti misel o vodilni rdeči niti vsega delovanja sodelavcev Inštituta. Pri tem je treba upoštevati, da so ta prizadevanja potekala v okviru družbenega sistema, ki ni bil naklonjen zahodnemu pojmovanju človekovih pravic in ki je vseboval zlasti na področju kazenske represije, kljub pomembnim spremembam, še preveč možnosti za nezakonitost, za samovoljo nosilcev družbene moči in za zlorabe kazenskega prava in organov kazenske represije pri doseganju političnih in ideoloških ciljev.

II.

Razvojnih poti in spoznanj slovenske kriminološke, kriminalitopolitične in kazenskopravne znanosti po moji presoji ni mogoče razumeti, če jih ne postavimo v okvir splošnih jugoslovanskih družbenih in političnih gibanj, ki so omogočala pa tudi onemogočala uveljavljanje prej poudarjene temeljne nazorске opredelitve in usmeritve sodelavcev Inštituta. Že sama ideja o ustanovitvi posebne raziskovalne organizacije za področje kriminalitete pri Pravni fakulteti je bila 1954. leta posebnost v tako imenovanem socialističnem svetu. V tem delu sveta je takrat veljalo, da je socialistična družbena ureditev tako enkratna, idealna in človekovi naravi ustrezna, da v njej sploh ni in ne more biti nikakršnih vzrokov ali povodov za deviantnost posameznika in za kriminaliteto kot družbeni pojav. Toda oboje je v resničnosti obstajalo in potrebno je bilo poiskati kakšna pojasnila. Seveda so jih apologeti vladajočega sistema našli, in sicer v »ostankih starega v zavesti ljudi« in v tujih agenturah, ki da od znotraj razbijajo sistem.

Upreti se tej dogmi je bilo mogoče samo zato, ker se je nekdanja Jugoslavija 1948. leta uprla sprva predvsem dominaciji Stalinove Sovjetske zveze, a žal z uporabo tipičnih staliništskih represivnih metod (Goli otok, Bileča). Vendar je nekaj let pozneje Jugoslavija zmogla uničujočo ideološko in politično kritiko staliništske deformacije plemenitih, čeprav morda utopičnih idej socializma. Glede na to, da sta bila nasilje in zloraba kazenskega prava dve tipični lastnosti stalinizma, se je moral ta prelom razmeroma hitro izraziti tudi na področju kazenske represije. Najprej je Jugoslavija dobila 1951. leta nov, popoln kazenski zakonik. Njegov inspirator, Moša Pijade, je poudaril nalogo novega kazenskega zakonika, ki da je učinkovito zavarovati načela zakonitosti, pravne varnosti in spoštovanja človekovih pravic in svoboščin. Leto 1951 zaznamuje tudi začetek sprememb v represivni praksi in pozneje, sredi desetletja, so praviloma prenehali do tedaj pogosti politični kazenski pregoni, večina obsojencev in internirancev zaradi političnih razlogov pa je bila izpuščena. A to žal ne pomeni, da so bile sistemsko odpravljene možnosti za politične ali ideološke zlorabe kaznovalnega prava. Narobe, ostale so vgrajene v politični sistem in uporabili so jih tudi mnogo pozneje v posameznih primerih po samovoljni odločitvi centra politične moči (primer dr. Jožeta Pučnika).

Toda pomen tega preloma je globlji, kot se ponavadi zdi, kajti od tedaj dalje sta se v nekdanji Jugoslaviji nenehno spopadali dve politični težnji. Ena, ki si je prizadevala uresničiti ideale demokratičnega socializma, in druga, tej nasprotna težnja, ki so jo označevali represivna, dogmatska in ideološko nestrpna politika. Ta druga usmeritev je pojmovala kazensko represijo kot pglavitni instrument vladanja in podrejanja ljudi svojim političnim konceptom, ni hotela nič slišati o načelu zakonitosti in seveda prav tako ne o spoštovanju in varstvu človekovih pravic nasploh in posebej na področju represije. V ta kontekst ne-

nehnega dejanskega in latentnega spopadanja tu na kratko označenih dveh konceptov socializma spada na eni strani in med drugim, tudi ustanovitev Inštituta za kriminologijo, na drugi strani pa silovit odziv na poskus Milovana Djilasa dosledno izpeljati kritiko stalinizma do logičnega zaključka, se pravi do uresničevanja zamisli o demokratičnem socializmu.

V dokaz moji zgornji trditvi in za ponazoritev naj zadostuje le opozorilo na dogodke v letih 1966–67, ko je bil s padcem Rankovića vsaj simbolično in žal samo začasno konec policijske države. Takrat je Jugoslavija dobila tudi že omenjeni nov, relativno demokratičen, zakon o kazenskem postopku. Toda ta »odjuga« se je končala v letih 1971 in 1972, ko so v vseh republikah odstranili nosilce demokratičnih in liberalnih teženj, v Sloveniji Staneta Kavčiča in nekaj njegovih najozbiljših sodelavcev. V ta čas sodi tudi novela zakona o kazenskem postopku (1973), ki je odpravila nekaj bistvenih mehanizmov za varstvo človekovih pravic v kazenskem postopku ter nekaj odmevnih političnih kazenskih pregonov (na primer: D. Jančarja, F. Miklavčiča in V. Blažiča).

Ugotovitev o nenehnem spopadanju dveh zamisli o socializmu pojasnjuje tudi nadaljnje in zelo protislovne dogodke na področjih kriminalitetne politike in kazenskega prava. Na eni strani so druga za drugo sledile povečani represivnosti namenjene novele kazenskega zakona in zakona o kazenskem postopku, na drugi strani pa po letu 1978, vsaj v Sloveniji, politika kazenskega pregona in kaznovalna politika nista več sledili ne političnim direktivam ne zakonodajnim usmeritvam. V zvezi s tem moram vsaj bežno omeniti tudi vprašanje o smrtni kazni že zato, ker je bil odnos do te kazni v tistem času simbol, po katerem je bilo mogoče prepoznati pripadnost vrednotam človekovega dostojanstva, njegove svobode in vladavine prava. V Sloveniji smrtne kazni niso več uporabljali že od leta 1957 dalje, pri tem pa smo imeli morda kakšno zaslugo tudi sodelavci obeh inštitucij Pravne fakultete, ki smo bili ves čas in dosledno nasprotniki smrtne kazni.

Tem dogajanjem v širših družbenih in političnih okvirih sem namenil nekaj več pozornosti predvsem zato, ker to ponazarja, kje smo bili sodelavci Inštituta in katedre, ko smo bili hote ali nehoti vključeni v ta dogajanja. Ne bi rad obremenjeval tega besedila z navajanjem raziskav, razprav in člankov, povezanih s temi dogajanja, vsakdo pa bi zlahka že po naslovih opazil, da smo bili vselej na strani človeka, njegovega dostojanstva in njegove svobode in zato torej na strani tistih teženj, ki so si prizadevale za uresničevanje idealov demokratičnega socializma.

III.

Prej naznačena temeljna individualna in družbeno pogojena izhodišča so po mojem mnenju determinirala tudi metodologijo in tematiko raziskovalnega dela Inštituta. Spoznanje, da delinkventnost ljudi in kriminaliteta kot družbeni pojav rasteta

na tleh obstoječe družbe in njenih protislovij, je zahtevalo empirična raziskovanja. To je bila za tisti čas prve polovice petdesetih let prava herezija, glede na to, da je stalistična dogmatika priznavala kot znanstveno metodo samo »raziskovanje« besedil klasikov marksizma in njihovo »pravoverno« razlago. Nosilka zamisli o empiričnih raziskavah in vodilna metodologinja je bila prof. K. Vodopivec, ki je sama obvladala statistično metodologijo, predvsem pa je razumela, da je verodostojnost raziskovalnih ugotovitev odvisna od korektnosti metodološkega pristopa k raziskovalni temi in od uporabljenih konkretnih metod raziskovanja. Zato in seveda zato, ker je kriminologija po naravi stvari interdisciplinarna znanost, je uvedla skupinsko raziskovalno delo, ko so poleg pravnikov sodelovali strokovnjaki za področja sociologije, psihologije, pedagogike, socialnega dela, nikoli pa ni manjkala tudi statistik in pogosto še kateri od strokovnjakov za metodologijo empiričnega raziskovanja na določenem področju. V zvezi s tem moram poudariti, da smo v letu 1954 in naslednjih naleteli na lepo dediščino naših predhodnikov. Takšen multidisciplinarni pogled na področje pravnih in kriminoloških znanosti so začeli razvijati že pred drugo svetovno vojno: prof. Maklecov, ki se je veliko ukvarjal s kriminologijo in kriminalitetno politiko, prof. Munda, ki je seznanjal Slovence z znanstveno kriminalistiko in sodno psihologijo, in prof. Dolenc, ki je kazensko pravo obogatil z zgodovinskimi in sociološkimi vidiki.

Ustanovitev Inštituta je imela med drugim tudi to posledico, da se je nam in tudi praktikom v pravosodju odprlo okno v svet s pritokom tuje literature, zlasti pa tujih strokovnih revij. Naša radovedna spraševanja in iskanja odgovorov glede delinkventnosti posameznika in kriminalitete kot posebnega družbenega pojava so se zato neizogibno navezovala in se oplajala ob gibanju za novo družbeno (obrambo) varstvo, ki je v petdesetih letih zacvetelo po zahodni Evropi in v Združenih državah. Kako močan je bil vpliv tega mednarodnega gibanja na humano kriminalitetno politiko, naj ponazorita dva podatka. Prvi je, da je bila 1959. leta sprejeta najpomembnejša novela kazenskega zakonika, ki je pod vplivom omenjenega mednarodnega gibanja bistveno znižala stopnjo represivnosti, povečala možnosti za individualizacijo kazenskih sankcij, sprejela idejo o resocializaciji in zamisel o vzgoji kot poglavitnem smotru mladletniškega kazenskega prava. Drugi podatek je, da je bil šesti kongres tega mednarodnega združenja 1961. leta v Beogradu, za kar gre zasluga prof. Nikoli Srzentiću, ki je bil tedaj zvezni minister za pravosodje, in prof. Bogdanu Zlatariću, ki je bil tedaj po vsem svetu znan in priznan penalist.

O tem pripovedujem zato, ker so navedene okoliščine omogočile, da smo sodelavci Inštituta in katedre kritično obravnavali mnoge pojme in predsodke, ki so tedaj obvladovali praktično kriminalitetno politiko ter kazensko materialno in procesno pravo, obravnavanje mladletniške kriminalitete in penologijo. Zato najdemo v seznamu raziskav Inštituta za kriminologijo iz konca petdesetih in začetka šestdesetih let pravkar

omenjene teme, konkretizirane v naslovih pod številkami od 1 do 21 (Sket I.: Pregled raziskovanega dela 1954–1995, Ljubljana 1996). V zvezi s tem pa moram poudariti za koga morda presenetljivo dejstvo, da je bila Revija za kriminalistiko in kriminologijo, odkar obstaja, pomemben kulturno znanstveni pojav na Slovenskem, strokovno in znanstveno glasilo, ki je poneslo v svet védenje o slovenski kriminološki in kazenskopravni znanosti kot posebnem fenomenu v tako imenovanem socialističnem delu sveta. Povedati je treba, da je Revijo ves čas do današnjih dni financiralo Ministrstvo za notranje zadeve. Tudi ta podatek sodi med tiste, ki ponazarjajo ambivalentnost prejšnjega političnega režima, kot rezultante nenehnega spopadanja dveh nasprotujočih si vizij socializma.

V času po letu 1960 je bilo sicer že mogoče zaznati nekatere disharmonije glede zamisli o kriminalitetni politiki, ki je navdihovala gibanje za novo družbeno obrambo. Ne glede na to pa se je do konca šestdesetih let nadaljevala v prejšnjem desetletju začeta usmeritev delovanja sodelavcev Inštituta in katedre. V tem času je izšlo kolektivno, interdisciplinarno delo »Kriminologija«, ki je po eni strani posplošitev dotedanjih raziskovalnih spoznanj, in po drugi strani plod kritičnega ovrednotenja tujih kriminoloških teoretičnih koncepcij. V tem desetletju je Inštitut dokončal 17 raziskav, ki so pretežno aplikativne in razvojne narave (glej Sket I.: Pregled raziskovalnega dela 1954–1995, pod številkami 10 do 27). V obravnavo so bili zajeti mnogi novi problemi, kot so uvajanje znanstvenih in strokovnih spoznanj v delo organov javne varnosti in organov kazenskega pravosodja, kompleks problemov prevencije, nove nedržavne in nerepresivne oblike tako imenovane družbene kontrole in načrtovanje v kriminalitetni politiki. Ves čas pa je za prizadevanja sodelavcev obeh institucij značilna posebna skrb za mladoletne storilce kaznivih dejanj (gl. Sket I.: Pregled ..., številke 14,15,17,20,24,27).

Takšna konceptualna izoblikovanost je povzročila, da sta se Inštitut in katedra močno uveljavila tako v Jugoslaviji kakor tudi v tujini in nastal je naziv »Ljubljanska kriminološka šola«. To je povzročilo, da so tuji raziskovalni inštituti in dokumentacijski centri začeli registrirati publicistiko sodelavcev obeh institucij, da so se odprle možnosti za izvajanje skupnih mednarodnih raziskav in za njihovo financiranje. V dokaz teh trditev naj navedem, da je bila prof. Vodopivec izvoljena za članico vodstva Mednarodnega društva za kriminologijo, prof. Kobe je bil izvoljen za člana vodstva Mednarodnega združenja za kazensko pravo, prof. A. Šelih je bila izvoljena za članico vodstva Mednarodnega društva sodnikov za mladoletnike in je po upokojitvi prof. Kobeta postala članica vodstva AIDP, sam pa sem bil dolga leta član vodstva Mednarodnega društva za novo družbeno obrambo.

Začetek sedemdesetih let je prinesel na področje kriminalitetne politike nekaj sprememb tako v tujini kot tudi doma. Nerepresivna, družbenovarstvena kriminalitetna politika ni

prinesla rezultatov, ki jih je pričakovala in zahtevala politika, se pravi povečane učinkovitosti v t.i. boju proti kriminaliteti. To so na vso moč kot volilno geslo poudarjali tudi nosilci konservativnih političnih koncepcij, na primer Reagan v ZDA in Thatcherjeva v V. Britaniji. Podobno pa se je dogajalo tudi v tistem času v nekdanji Jugoslaviji. Spomniti moram na uporabo kazenskopравnih sredstev zoper nekatere »oporečnike« zlasti na Hrvaškem in na številne novele kazenske zakonodaje iz sedemdesetih let, ki jih je navdihovala povečana represivnost. To je bilo zgovorno znamenje, da prizadevanja za demokratizacijo nasploh in posebej na področju represije v smislu utrjevanja pravne varnosti, zakonitosti in spoštovanja človekovih pravic še zdaleč niso dosegla svoje uveljavitve. Zadostovale so razmeroma manj intenzivne gospodarske, nacionalne in politične krizne situacije in že je prevladala trda, lahko rečemo staliniistična linija in nosilci oblasti so brž posegli po represiji in po instrumentalizirani kazenski zakonodaji.

Nemara so tudi omenjene splošne okoliščine povzročile, da se je v sedemdesetih letih pozornost sodelavcev obeh institucij preusmerila k vprašanju o družbenih mehanizmih, ki pogujejo deviantnost ljudi, socialnopatološke pojave in med njimi kriminaliteto, ter o vlogi kazenskega prava v sodobni družbi, o mejah in možnostih kazenskopravne represije, o organih kazenskega pravosodja in o njihovi kriminogeni vlogi. Natančnejše branje omenjenih prispevkov pokaže, da je bil v ozadju izbora tem in povedanih stališč bolj ali manj odkrit upor zoper zlorabe kazenskega prava za doseganje političnih ciljev.

Zanimivo pa je in v kontekstu spopadanja dveh vizij socializma tudi razumljivo, da so sredi sedemdesetih let nosilci oblasti uvideli, da je lahko zanje in za videz legitimnosti njihove oblasti samo koristno, če k zakonodajnemu delu na kaznovalnopravnem področju povabijo tudi predstavnike stroke in znanosti. Tako tedaj kakor tudi dandanes je takšno sodelovanje predstavnikov znanosti in stroke neke vrste dvorezen meč in za povabljene tudi osebna dilema. Sodelujoči predstavniki znanosti in stroke prevzamejo hočeš nočeš odgovornost za vse, kar politika vsili ali vtihotapi v zakon. Kritike, naslovljene na zakon in na prakso organov kazenske represije, politiki zavračajo, češ da je s spornimi ali napačnimi določbami soglašala tudi stroka. Dilema je seveda težavna in nevhvaležna, toda sodelavci obeh institucij smo se praviloma odločili za stališče, ki so mu v francoski politologiji nadeli naziv »la politique de presence« (politika navzočnosti). Po mojem prepričanju smo ravnali pravilno, saj je bila jugoslovanska kazenska zakonodaja iz let 1951, 1953, 1959, 1967 in 1977, katere avtorji so bili profesorji pravnih fakultet, zgledna, in to ne samo v primerjavi z zakonodajo drugih vzhodnoevropskih držav. Ta trditev pa ne velja za t.i. politične delikte (znamenita 114. in 133. čl. KZ SFRJ), glede katerih smo pisci KZ SFRJ /1977 dobili izrecno prepoved sicer že izdelanih sprememb. Tudi ta podatek ponazarja razcepljenost vodilne politične elite, kajti tudi dobro kazensko zakonodajo je mogoče zlorabiti in to je tudi storil njen

»stalinistični« del, kadarkoli se je v kriznih situacijah povečala njegova moč.

Na drugi strani pa je to sodelovanje pri zakonodajnem delu pobudilo tudi bogato raziskovalno in publicistično dejavnost, ki se je nanašala na dileme in na razvojne težnje kriminalitetne politike in kazenskega prava, na probleme inkriminiranja in dekriminiranja, na konceptualna vprašanja glede kazensko-pravne ureditve posameznih področij ter na meje in mere za predpisovanje kazni. Tako nakopičeno znanje in izdelana zamisel za kazensko pravo, primerno za demokratično pravno državo, sta omogočila, da je strokovna delovna skupina po osamosvojitvi Slovenije razmeroma hitro izdelala nov, celovit kazenski zakonik, ki je doživel več priznanj v tujini in tudi doslej dva prevoda, v italijanski in francoski jezik. (Il codice penale sloveno, Padova, Cedam 1998; Code penal slovene, Paris, Cijias 2004)

Ta preveč povrhen in nemara tudi subjektiven sprehod skozi preteklo delovanje skupine ljudi, ki smo se zbrali pri Inštitutu in katedri, naj zaključim s kratko omembo dogajanj v osemdesetih letih. V ta čas splošne demokratizacije na Slovenskem sodijo med drugimi tudi značilne raziskave o znamenitih »dachauskih procesih«, o sistemu pravnih sredstev v sodobnih kazensko-procesnih sistemih, o izvrševanju kazni v odprtih in polodprtih KPD, sistemska analiza kazenskega in prekazenskega postopka, ter o kazensko-pravnem varstvu države in njene družbene ureditve (politični delikti). Glede na vsa naša dotedanja prizadevanja smo procese demokratizacije, z uveljavljanjem pluralizma, postulatov pravne države in zakonitosti, ob vedno večjem upoštevanju človekovih pravic in temeljnih svoboščin, utemeljeno in upravičeno šteli za rezultanto tudi našega dolgoletnega delovanja.

IV.

Tako sem prispel iz bolj ali manj oddaljene preteklosti v sedanjost in ne morem si kaj, da ne bi ponovil misli, ki sem jih že povedal v zadnjih desetih letih, posebej pa po 11. septembru 2001. Prav paradoksalno se mi zdi, da se je po padcu berlinskega zidu povečala represivnost in retributivnost odgovorov na pojave kriminalitete tudi v zahodnih državah in še posebej v ZDA. Padec berlinskega zidu je bil namreč zmaga zamisli o pluralni demokratični in pravni državi, ki temelji na vladavini prava in na spoštovanju ter varstvu človekovih pravic in svoboščin. Zato je bilo utemeljeno pričakovati, da se bo ta sistem vrednot še utrdil v zahodnem delu sveta in uveljavil v nekdanjih tako imenovanih socialističnih državah. Toda stvari so začele potekati drugače in vse kaže, da je razdvojenost med učinkovitostno in vrednostno koncepcijo kriminalitetne politike dandanes značilnost tudi zahodnega dela sveta, tako kot je bila to značilnost nekdanje Jugoslavije vse od začetka petdesetih let.

Zdaj je pred nami vprašanje, kako ravnati, kako se obnašati glede izzivov, ki jih prinašajo na eni strani pojavi kriminalitete

in terorizma, in na drugi strani izzivi, ki jih pomenijo sodobne represivne učinkovitostne koncepcije kriminalitetne politike. Vprašanje je, ali morata ostati kriminalitetna politika in kazensko pravo vezana na načela pravne države in varstva človekovih pravic, ali pa je to razkošje, ki da si ga ne moremo več privoščiti spričo nevarnosti kriminalitete, ki grozi, kot zatrjujejo, da bo zrušila demokratično družbeno ureditev in zlasti zaradi terorizma, ki da ogroža temelje zahodne civilizacije.

Dobršen del tega prispevka sem namenil preteklosti, vendar tudi v prepričanju, da nosi preteklost pouk za prihodnost, če ga pač želimo in zmoremo upoštevati. So dogodki, ukrepi in stališča v sedanjem času, ki močno spominjajo na dogodke, ukrepe in stališča v preteklosti. Med njimi naj omenim: instrumentalno pojmovanje kazenskega prava; prepričanje trenutnih nosilcev oblasti, prav tako pa tudi pretendentov za oblast, da so znanosti o kriminaliteti (kriminologija, kriminalitetna politika, kazensko pravo) smiselne in potrebne le, če jim ponudijo recepte za večjo učinkovitost v boju proti kriminaliteti; nenehno noveliranje kazenske zakonodaje zaradi posameznih primerov in afer in zatekanje h kaznovalni represiji v očitnem prepričanju, da je represija edino, najboljšo in sploh zveličavno sredstvo za urejanje socialnih, gospodarskih in političnih problemov in konfliktov in za discipliniranje ljudi. Tudi dilema, sodelovati pri zakonodajnem delu in prevzemati odgovornost za čudaške domislice politikov, je podobna, če ne enaka kot nekoč.

Tako kot so nosilci oblasti nekoč opravičevali omejitve in kršitve elementarnih človekovih pravic v imenu varstva socializma, pridobitev NOB itd., se to dogaja tudi zdaj v imenu varstva demokracije, zahodne civilizacije, pravic žrtev kriminala in tem podobnih lepo zvencečih gesel. V resnici pa se za takšnimi preprostimi, a udarnimi in na videz prepričljivimi gesli praviloma skrivajo politična demagogija in pridobivanje političnih točk v boju za oblast, represija pa postaja »prima«, če ne celo »sola ratio« notranje politike nekaterih evropskih držav, predvsem pa ZDA, kot je zapisal prof. H. Jung leta 1998, torej še pred 11. septembrom 2001. Gre skratka za zlorabo tako imenovanega kriminalnega argumenta za politične cilje.

V zvezi s tem sem že pred leti zapisal, da je preprečevanje kriminalitete v prvi vrsti zagotavljanje varnosti ljudi in tistih družbenih institucij, ki so zaradi ljudi, njihovih potreb in koristi. Gre torej za področje državne dejavnosti, ki sodi med splošne, nacionalne interese. Zato ne bi smelo biti sredstvo za politične manipulacije, za demagogijo, za kriminaliziranje političnih spopadov ali pa za politiziranje kriminalnih zadev, za politikantsko, nacionalistično in rasistično ščuvanje ljudi. Vse takšno je nemara učinkovito v boju za oblast, prav nič pa ne prispeva k učinkovitemu preprečevanju in zatiranju kriminalitete. Nihče nima čarobne palice ali zveličavnega recepta za »hitro, učinkovito in poceni« zatrtje kriminalitete, razen

seveda, če je kdo pripravljen uporabiti avtoritarne in totalitarne metode vladanja in s tem svojo vladavino spremeniti v kriminalno. Tak poskus smo lahko opazovali v ZDA po 11. septembru 2001, z velikim zadovoljstvom pa ugotavljam, da se Evropa počasi trezni in da se tudi v ZDA vse bolj uveljavljajo načela demokratične pravne države v javnosti in da pristojna sodišča zahtevajo uveljavitev načel ameriške ustave, tudi če gre za domnevne teroriste in tudi če so jih zaprli v taborišča zunaj ozemlja ZDA. S prav tako velikim zadovoljstvom ugotavljam, da je ustavno sodišče Slovenije dosledno na strani temeljnih načel demokratične pravne države, spoštovanja in varstva človekovih pravic in da v skladu s tem ne dovoli samovoljnih, z učinkovitostjo utemeljevanih, v megle arbitrarnosti zavitih posegov države v človekove pravice in svoboščine.

Že večkrat sem v zadnjih letih poudaril, da prizadevanja za spoštovanje načel demokratične pravne države in za spoštovanje ter varstvo človekovih pravic ne pomenijo, da bi se kdo zavzemal za nekaznivost storilcev kaznivih dejanj. Jasno je, da je za varnost ljudi in za stabilnost družbe pomembno prav tako tudi učinkovito preprečevanje in zatiranje kriminalitete. Vendar pa dajem prednost razumni, strokovno domišljeni, demokratični,

na vladavini prava utemeljeni kriminalitetni politiki, ki jo izvajajo strokovno usposobljeni ter kadrovsko, materialno in s primernimi sredstvi oskrbljeni organi odkrivanja in kazenskega pregona ter visoko strokovno usposobljeni, predvsem pa neodvisni sodniki.

Po vsem, kar sem tu zapisal, menim, da vrednote demokratične pravne države, ki temelji na spoštovanju človekovega dostojanstva, njegovih pravic in svoboščin, niso same po sebi umevne in že kar zagotovljene s padcem berlinskega zidu, če se izrazim simbolično, in s prihodom na oblast novih političnih sil. Trinajst let od padca berlinskega zidu so živ demanti takšnih domnev, saj se je raven spoštovanja načel in pravic demokratične pravne države v tem času zmanjšala tudi v zahodnih državah. Samo upamo lahko, da najnovejši val sicer vse obsodbe vrednega terorizma, ne bo povzročil še hujših kršitev načel demokratične pravne države in človekovih pravic. Zato naj zaključim ta sestavek z domnevo, da so vrednote, ki so nas navdihovale zadnjih petdeset let, očitno trajnejše narave, če ne celo nadčasovne. Če ta domneva drži, potem se je danes in verjetno tudi še jutri potrebno in vredno upirati njihovim kršitvam, četudi jih izvajajo v imenu boja, kaj boja, v imenu vojne zoper terorizem in kriminaliteto.